

Joaquim Vicens Gironella, l'art com a catarsi i (re)construcció del jo

En els darrers mesos, l'obra i la figura de Joaquim Vicens Gironella (Agullana, 1911 - Tolosa de Llenguadoc, 1997) han començat a sortir del pou fosc de l'oblit i el desconeixement. Actualment, s'exposen escultures seves al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB) en el marc de la mostra dedicada al psiquiatre Francesc Tosquelles i, a les comarques de Girona, el Museu Memorial de l'Exili (MUME) de la Jonquera i el Museu del Suro de Catalunya a Palafrugell li dediquen una exposició i un llibre catàleg a cura de l'autor d'aquest article.

Text > **NARCÍS SELLES**, historiador de l'art

Durant molt de temps bona part de la producció artística generada per les persones que van haver d'abandonar el país arran de la victòria del feixisme espanyol ha estat poc atesa, si no ignorada, malgrat que entre els qui van marxar hi havia la major part dels autors més avançats del moment i que alguns dels artistes exiliats

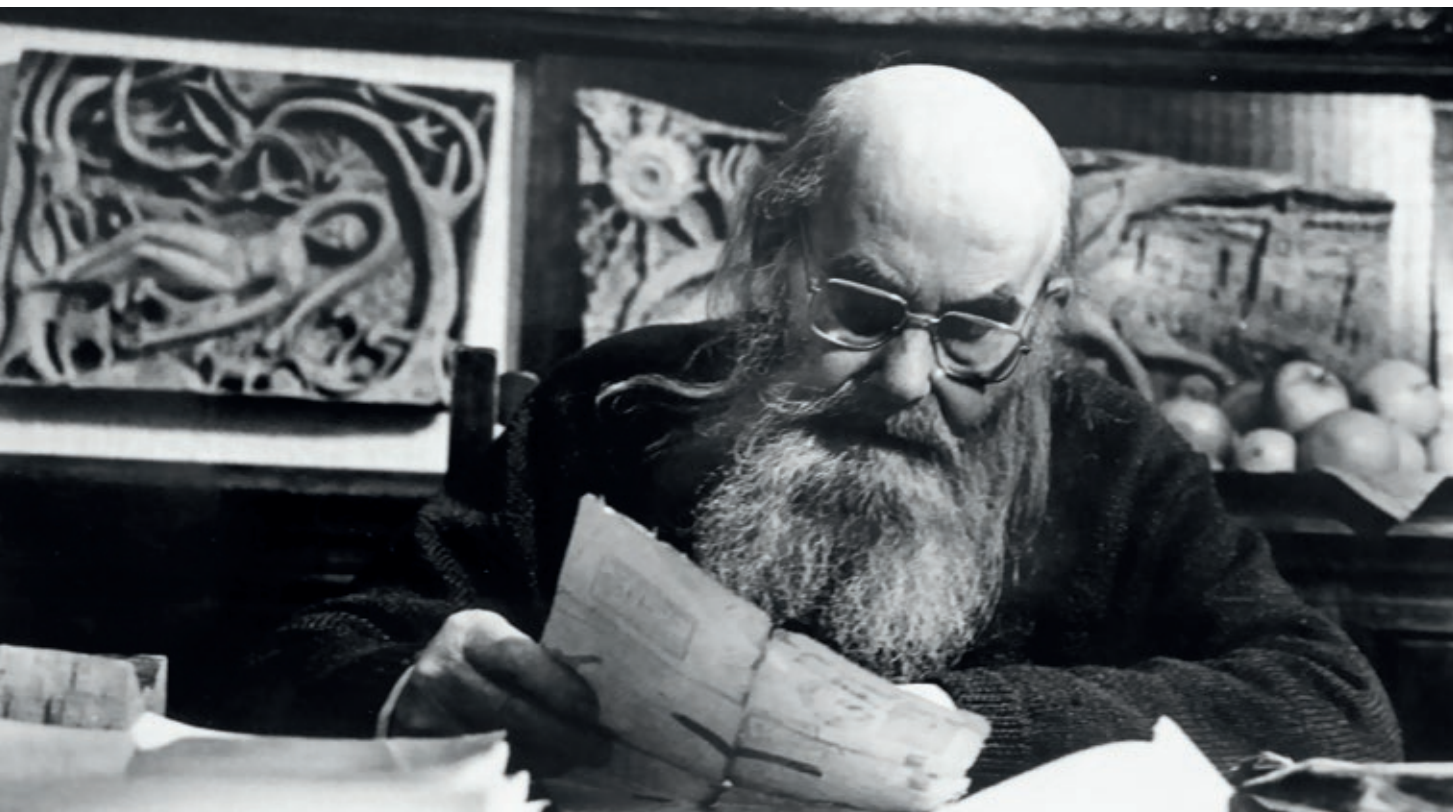
van acabar tenint un paper destacat en corrents internacionals rellevants i van gaudir d'un notable reconeixement en els països d'acollida.

La manera com es va superar políticament la dictadura a Espanya, fruit d'un pacte entre sectors del règim franquista i del moviment d'oposició, que va comportar la continuïtat de determinades estructures de dominació

i el soterrament d'allò que es considerava conflictiu per als grups dirigents, ha estat una de les causes que ha dificultat la recuperació del llegat de l'exili, que és on es trobaven històricament la raó i la legitimitat democràtiques.

En els darrers anys, investigadors i instàncies diverses compromeses amb la recerca històrica han fet un esforç important per projectar-hi llum i

>> *Vicens Gironella de vell.* (Foto: ARXIU FAMÍLIA VICENS)

rescatar obres i artistes de l'èxode republicà, i el MUME ha estat una peça important en aquest procés de recobrament, però cap dels grans museus d'art catalans no ha convertit aquest tema en objecte destacat d'estudi, cap no ha tractat globalment les aportacions dels autors expatriats ni ha valorat les dimensions i els efectes de l'exili en el camp artístic local.

I si, en general, no ha estat fàcil seguir el fil dels nombrosos artistes exiliats que ja eren actius o que tenien una trajectòria consolidada durant els anys trenta del segle passat, és a dir, abans de la seva partença forçosa del país, les coses resulten encara més complicades en el cas de les persones que es van iniciar com a artistes a l'exili, com fou el cas de Vicens Gironella.

Qui era Vicens Gironella?

Vicens era fill d'una família d'artesans del suro de tradició republicana i surotaper ell mateix. De ben jove ja va mostrar unes inquietuds cíviqves, polítiques i culturals així com una passió per l'escriptura que no l'abandonaria al llarg de la seva vida. Durant els anys trenta va col·laborar en la premsa local i comarcal, bàsicament a l'*Empordà Federal*. Arran del cop militar contra la República, va formar part del Comitè Antifeixista i del Consell Municipal del seu poble, primer per la CNT i després pel PSUC. En el front de guerra, va dirigir la revista *Victoria* i va participar en altres publicacions de la premsa de combat.

La victòria franquista va forçar-lo a l'exili i va passar un any internat al camp de concentració de Bram. Un cop lliure, va trobar feina en una fàbrica de taps de suro a Tolosa de Llenguadoc, on va formar una família amb la refugiada republicana Paz Santiago, amb qui tindria tres filles. Arran de l'ocupació alemanya va ser enviat al camp de concentració de Récébédou i d'aquí a Le Croisic, on va ser enquadrat en l'Organització Todt per participar en la construcció del Mur de l'Atlàntic, que tenia la funció de protegir l'espai costaner dels països sota el jou nazi de l'ofensiva marítima de les forces aliades.

Retornat a Tolosa, va dirigir la revista *Catalunya*, patrocinada per sectors de l'exili i la resistència antifeixista. Posteriorment, desenganyat de la política, va practicar un original treball escultòric

>> El geperut, s. d. (Foto: ARXIU FAMÍLIA VICENS. MARCEL DALMAU.)

en suro al marge dels corrents estètics de l'època. L'artista i intel·lectual francès Jean Dubuffet en va veure les obres i va quedar-ne admirat, ja que s'ajustaven a la idea d'art brut que llavors estava elaborant i que volia representar un corrent d'alteritat en relació amb l'art instituit. L'any 1948 va presentar-lo en una exposició personal a París i va escriure una monografia sobre la seva obra. I diverses peces de Vicens van passar a formar part de la col·lecció de Dubuffet, la qual cosa va ser decisiva per a la projecció pública de la seva obra en el procés que portaria al reconeixement internacional de l'art brut.

Però la situació familiar de Vicens va impedir que es pogués dedicar plenament a l'art. L'any 1950 va obrir una petita empresa de taps de suro a Tolosa, posteriorment va treballar en diverses feines: pintor de parets, impressor o empleat en un centre cultural. No va ser fins que es va jubilar que no es va poder dedicar a temps complet a la pràctica artística.

L'art brut

Dubuffet entenia l'art brut —en el sentit de 'descurat', 'cru' o 'incivilitzat'— com el que produïen persones que estaven al marge de la cultura ar-

tística. Era una mena de nou romanticisme que, com la paraula viva de Joan Maragall, aspirava a una expressió lliure que brollés espontàniament de les fondàries de l'ésser sense veure's condicionada per factors culturals i mercantils. Això el va portar a interessar-se per la producció dels alienats i els aïllats socialment, els excèntrics i els inadaptats, els autodidactes i les persones foranes o rebels a la cultura instituïda. Entre els seus objectius hi havia la voluntat de subvertir els gustos artístics i l'ordre sociocultural establert, així com el model civilitzador en què se sustentaven.

>> El perdó, s. d. (Foto: ARXIU FAMÍLIA VICENS. MARCEL DALMAU.)

Diverses peces de Vicens van passar a formar part de la col·lecció de Dubuffet, la qual cosa va ser decisiva per a la projecció pública de la seva obra

>> Els caçadors de papallones, s. d. (Foto: COL·LECCIÓ MUSEU DEL SURO DE CATALUNYA. MARCEL DALMAU.)

>> La deriva, s. d. (Foto: ARXIU FAMÍLIA VICENS. MARCEL DALMAU.)

>> L'assassinat de les papallones, s. d.
(Foto: ARXIU FAMÍLIA VICENS. MARCEL DALMAU.)

>> Sense títol, s. d. (Foto: ARXIU FAMÍLIA VICENS. MARCEL DALMAU.)

>> Vicens Gironella de jove. (Foto: ARXIU FAMÍLIA VICENS)

Si bé la teorització *dubuffetiana* va tenir la virtut de posar el focus en obres produïdes fora del camp artístic, el seu discurs contestatari, arrelat a la tradició d'avantguarda, obviava allò que realment pensaven i sentien els autors que va promoure, la majoria dels quals eren tan aliens a les seves tesis *revolucionaristes* com a les tesis dominants.

En el cas de Vicens Gironella, malgrat l'afecte i el reconeixement que aquest sempre va manifestar cap a qui va ser el seu descobridor, amb qui va mantenir contacte epistolar durant força anys, s'ha de dir que l'autor empordanès mai no va supeditar la seva obra als punts de vista de Dubuffet, sinó que va seguir el seu propi camí, amb convenciment i independència de criteri. I això el portaria, amb el temps, a entrar en cert conflicte amb els plantejaments *brutistes*.

Un autor per descobrir

Si consultem els principals llibres d'història de l'art que s'han editat a Catalunya o al conjunt dels Països Catalans, difícilment hi trobarem el nom de Vicens Gironella, malgrat que és el principal representant català de l'art brut i que la seva obra ha format part de les grans exposicions que s'han dut a terme a Europa, els Estats Units o Austràlia dedicades a aquesta tendència. També és un dels autors presents, amb més de cinquanta obres, en la Collection de l'Art Brut de Lausana (Suïssa), la més rellevant del món en el seu gènere, ja que acull el fons de Jean Dubuffet.

L'autor empordanès mai no va supeditar la seva obra als punts de vista de Dubuffet, sinó que va seguir el seu propi camí, amb independència de criteri. I això el portaria a entrar en cert conflicte amb els plantejaments *brutistes*.

Tampoc trobarem la seva obra en cap museu d'art del país, només el Museu del Suro de Catalunya l'ha anat exposant de forma permanent, no tant per motius artístics sinó pel fet que Vicens emprava el suro com a material escultòric. Anys enrere, també havia format part de la col·lecció d'*art-autre* que Claude Massé tenia a Ceret, però que avui ja no existeix.

Aquesta absència té diverses raons, però m'atreveria a dir que les més significatives són sobretot tres. La primera i la segona ja les apuntàvem anteriorment: l'una, la seva condició d'exiliat, i l'altra, el fet que es descobrí com a artista a França. Mentre que la tercera vindria donada per la posició excèntrica i residual que ha ocupat l'art brut en el sistema artístic institut, malgrat la seva importància socio-històrica i la influència que va exercir damunt artistes i corrents posteriors, de l'informalisme a l'expressionisme abstracte. Ha estat sobretot en les darreres dècades que l'art brut ha estat objecte creixent d'anàlisi per part de nombrosos investigadors, tema de col·loquis i d'exposicions monogràfiques en diferents països. I, en moltes d'aquestes iniciatives, l'obra de Vicens hi ha estat present.

L'art de Vicens Gironella

Vicens esculpia, dibuixava i feia gravats com qui respira, com una necessitat vital i una forma de reconstrucció d'una identitat esqueixada, com una via per canalitzar el cúmul d'experiències doloroses que va viure. Per ell, l'art va ser tant un mitjà d'afirmació i de resistència com una resposta pregona, sorgida del fons de l'ànima, als traumes personals i als desastres col·lectius que provoquen les guerres. El seu cas té força paral·lelismes amb un altre autor de la regió de Girona —l'olotí Virgili Batlle Vallmajó— que també va fer de l'art una via canalitzadora del sentiment d'angoixa, el desballestament interior i l'estat de malestar provocats per un cúmul de vivències trasbalsadores.

La seva obra és l'expressió d'un món interior, ric i singular. L'ús del suro, un material gairebé inèdit en l'escultura occidental, posava en relació el seu treball plàstic amb la història familiar, amb els idealitzats escenaris agullanencs de la seva joventut i amb la que va ser la seva primera i principal activitat professional.

Una gran part de la seva producció pot entendre's com una relectura original de tradicions culturals que es perden en la nit dels temps, dels mons grecollatins i judeocristians a manifestacions romàniques i gòtiques de l'època medieval. Una relectura, val a dir, al servei de preocupacions i vivències arrelades a una modernitat viscuda com a tragèdia i desposseïció existencial; d'aquí la seva identificació tant amb l'impuls tel·lúric de les forces

de la natura que evidencien les seves primeres escultures, com amb determinades manifestacions d'un passat, entre mític i ancestral, que caracteritzen la seva obra de maduresa.

Amb la recuperació de la figura de Vicens Gironella també es vol fer present el record de tots aquells que, com ell, representen la memòria antifeixista i republicana, una memòria que avui és més necessari que mai vivificar i enfortir.

>> Suro mascle, 1948, *Collection de l'Art Brut de Lausana (Suïssa)*.

(Foto: COLLECTION DE L'ART BRUT DE LAUSANA —SUÏSSA—. CHRISTIAN BÉRARD.)

